



ՕՐԱԳԻՐ

ԲԱՐՅԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ, ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ

ԵՒ

ԲԱՆԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԱԿԱՆ

Ե • ՏԱՐԻ, ԹԻՒ 12 •

1847

ՅՈՒՆԻՍԻ 15 •

ԲԱՐՅԱԿԱՆ

ԱՒԵԼՈՐԴԱԳԱՆՏՈՒԹԻՒՆ

Ե •

Սոս Գիտութեան և արուեստի :

ՄԱՅՈՒԹԵԱՆ՝ Կախարդութեան և աստղագիտութեան ստույգութեանցը վրայ՝ ասկէ առջի չորս յօդուածով տեղն ՚ի տեղը ծանուցանելն վերջը, կ'ուզենք այս վերջին յօդուածով ալ իմացնել թէ չին ատենէ մինչև հիմայ՝ ինչպէս փուճու մուճ բաներով ապա քայն գուշակելու գիտութիւն ՚ի գործ կը դնէին : Եւ որպէս զի երկայն չըլլայ, համառօտիւ կը ջանանք միայն գլխաւոր հմայութեանց անունն ու բացատրութիւն դնել տեղեկութի մը տալու համար մեր ընթերցողաց, թէ ինչպէս հազարաւոր տարիներ անթիւ ժողովուրդք ծուխերուն սանկ ու նանկ պտըտելէն, կենդանեաց փորոտիքը այսպէս կամ այնպէս հանդիպելէն, ամպերուն այս կամ այն ձևով դիզուելէն, և այլն, յաջողութիւն կամ անյաջողութիւն և գալիքը գուշակել կարծեր են :

ԱԵՐԱՏՄԱՅՈՒԹԻՒՆ • Առաջով ըլլալուն համար այս տեսակ հմայութեան, այսպէս կոչեցին :

ԱՆԱՏՄԱՅՈՒԹԻՒՆ • Այս կ'ընէին այս հմայութիւնս, որ կռապաշտից մէջ իբրեւ սուրբ բան մը համարուած էր : Թի որ սեղանին վրայ աղ դնել մոռնային, կամ թէ որ մէկին քունը տանէր սեղանին վրայ աղը չվերցուցած, մեծ պատուհասի նշան էր :

ԱՆՈՒԱՆԱՏՄԱՅՈՒԹԻՒՆ • Սարդոյ յատուկ անուանցը վրայ կերպ կերպ գուշակութեանը՝ այս անունը կուտային :

ԱՍԵՂԱՏՄԱՅՈՒԹԻՒՆ • Ինչպէս ըսինք՝ այս արուեստս սկիզբն առած ըլլալով՝ Վաղդէացւոցմէ, քաղդէական գիտութիւնք ալ կ'ըսուին : Ոմանք ալ Օրադաշտին կուտան ասոր գիտը : Այս արուեստիս հիմը ուրիշ բան չէ, բայց եթէ մտացածին կարծիքը, թէ

ամենայն երկնային մարմինք մէյմէկ ազդուութիւն ունին մարդուս և անդամոցը վրայ . զոր օրինակ , արեւը՝ իշխող ըրին ըղեղին , սրտին , աջ աչքին . փայլածուն՝ լեզուի , բերնի , ձեռքերու և ոտից . երեւակը՝ թոքին , աջ ականջին . լուսնութագը՝ պորտին , կուրծքին , աղիքներուն , և այլն և այլն : Գոյներն ալ զանազան մոլորակաց տակը կը գնէին . սե գոյնը երեւակին , կապուտը՝ լուսնութագին , կարմիրը՝ հրատին , ոսկեգոյնը՝ արեւուն , և և և :

ԲԱԿԱՆԱՏՄԱՅՈՒԹԻՒՆ . Պառաւ կնիկները բակլայ նետելով գուշակութիւն կ'ընէին . և այս տեսակ հըմայութիւնը կ'երենայ թէ Բոհա և Հայաստան կը գործածէին :

ԲՈՑԱՏՄԱՅՈՒԹԻՒՆ . Բոցերուն արտադրած այլ և այլ ձևերէն կերպ կերպ գուշակութիւնք կ'ընէին :

ԳԱԻԱԶԱՆԱՏՄԱՅՈՒԹԻՒՆ . Գաւազանով հմայութիւն ընելը խիստ հին ժամանակէ մինչև հիմայ եկած է : Եգիպտացիք , Բաբելացիք , Պարսիկք , Սկիւթացիք կը գործածէին , և Եթովպոսիներն ալ եղանակաւ իմանալ ուզեց հէնց հետ սկսած պատերազմին ելքը : Երբ ազգաց մէջ ալ մտած է ջրի աղբիւր գտնելու համար գործածել :

ԵՂԵԳԱՏՄԱՅՈՒԹԻՒՆ . Սէկ պզտի տղու մը ըղունգները եղով օծել ու չորցնելէն վերջը , ծածուկ նիւթեր ծխելով գուշակութիւն կ'ընէին :

ԵՐԱԶԱՏՄԱՅՈՒԹԻՒՆ . Երբ հըմայութիւնս ամենեցուն յայտնի է . տեսած երազնին մեկնել տալով՝ գըլուխնին գալիքը կ'ուզեն իմանալ . ինչպէս մինչև ցայսօր Տաճկները մեծ հաւատք ունին և մեկնել կուտան :

ԵՐԿՐԱՏՄԱՅՈՒԹԻՒՆ . Հողուն վրայ դիպուածով նշաններ ընելով գուշակութիւն կը հանէին :

ԹԱԹԱՏՄԱՅՈՒԹԻՒՆ . Թուղթ քաշելով հմայութիւն ընել :

ԹՈՒԱՏՄԱՅՈՒԹԻՒՆ . Թուանշաններ կամ գիրեր գրելով մարգարէութիւն ընել :

ԹՈՒՉԱՏՄԱՅՈՒԹԻՒՆ . Թուչոց երգած եղանակէն և թուչիւնուն կերպէն հմայութիւն ընել :

ԻՇԱԳԼԻԱՏՄԱՅՈՒԹԻՒՆ . Իշու մը գլուխ կրակի վրայ խորովելով , այս տեսակ զոհով իբրև թէ կը ստիպէին սատանաները իրենց հարցմանցը պատասխան տալու :

ԼԱԿԱՆԱՏՄԱՅՈՒԹԻՒՆ . Լջնիւ քարերու , ոսկի և արծաթ թիթեղներու վրայ մոգական գրեր փորած , ջրով լեցուն կոնքի կամ լեկանի մը մէջ կը ձգէին , սատանային կ'ընծայէին կախարդական բառերով երգման ցուցանելէն ետքը . ջրին տակէն օձի սուլելու նման ձայն մը կ'ելլէր՝ իրենց հարցմանցը պատասխան :

ԼՆԿԱՏՄԱՅՈՒԹԻՒՆ . Սաւարանով կրակին մէջ անուշահոտ բաներ ծխելով կ'ընէին այս հմայութիւնս :

ՕՈՏՄԱՅՈՒԹԻՒՆ . Օոտերէն ելած մուխերուն ձևէն գուշակութիւն կ'ընէին :

ՏԱՆՐԱՏՄԱՅՈՒԹԻՒՆ . Երբ սպիտակ կոշուէր այն հմայութիւնը՝ որ կ'ընէին հանդիպուած առարկաներէն . ոմանք ագուաւ , ոմանք սև կատու կամ սպիտակ հաւ հանդիպելէն կը վախնային : Հնդկաստանցիք շուտ մը տուններնին կը դառնային՝ երբոր ճամբուն վրայ օձի մը հանդիպէին :

ՏԱՅԵԼԱՏՄԱՅՈՒԹԻՒՆ . Հայլի մէջ նայելով կամ նայել տալով՝ գալիքը կը մարգարէանային :

ՏԱԻԱՏՄԱՅՈՒԹԻՒՆ . Սէկ բոլորած և մը կը գծէին գետնին վրայ բըսանըչորս բաժնուած . տմէն մէկ բաժանմանը վրայ մէյմէկ գիր , և գրերուն վրայ մէյմէկ ցորեն գնէլէն վերջը՝ հաւ մը կը ձգէին մէջ տեղը . կենդանին ինչ կարգով ուտէր նէ ցորենները՝ տակի գրերը կը նշանակէին , և անկէ ապագայն կը գուշակէին :

ՏՐԱՇԱՏՄԱՅՈՒԹԻՒՆ . Տրաշաւոր դիպուածներէ , զոր օրինակ՝ քարանձաւէ , խաւարմանէ , և այլն , բարի կամ չար գուշակութիւն կ'ընէին :

ՉԵՌԱՏՄԱՅՈՒԹԻՒՆ . Չեռքի

մէջ գտնուած գլխաւոր գծերուն՝ եօթը մոլորակաց իշխել կուտային . և այն գծերը այբուբենի առջի եօթը գրերուն նմանցընելով՝ անոնց յարմարցուցած էին : Եւ որովհետեւ ամենայն ազգաց այբուբենք մէկմէկէ կը տարբերին , հարկաւ մի և նոյն ձեռքէն մէկմէկու հակառակ գուշակութիւններ կ'ելլէին : Սմանք միայն աջ ձեռքին՝ ոմանք միայն ձախին և ոմանք աւերկուքին միատեղ կուտային հմայութեան զօրութիւնը :

ՍԱՂԱՅԾԱՅՈՒԹԻՒՆ . Սատերնուն վրայ կը կախէին մաղը . երբոր մարդու մը անուն տուած ժամանակնին՝ մաղը դառնար նէ , այն մարդուն յանցաւոր ըլլալը կը հաստատէին :

ՍԱՏԱՆԷՏԾԱՅՈՒԹԻՒՆ . Սոգական նշանագիրներ գրելով զանազան մանեակներու վրայ , բան կը գուշակէին :

ՍԱՐԴԱՅԾԱՅՈՒԹԻՒՆ . Եւս անօրէն և զարհուրելի գուշակութիւնս՝ մարդու մը փորը բանալով՝ աղիքը և գործարանքները քննելով կ'ըլլար : Յունաց և Հռովմայեցոց մէջ կայսերք և թագաւորք առանց գթութեան մարդիկ և տղաք կը մորթէին՝ այսպիսի անիրաւ գուշակութիւն ընելու համար :

ՍՈՄԱՅԾԱՅՈՒԹԻՒՆ . Հալեցուցած մոմը ջրի վրայ կաթեցնելով՝ երեցած զանազան ձեւերէն բարի կամ չար գուշակութիւններ կ'ընէին :

ԵՏԱՅԾԱՅՈՒԹԻՒՆ . Եւս եղանակ հմայութե հին ատենը Եփայի մէջ կը գործածուէր : Տաշկըններն ալ աս եղանակաւ սովորութիւն ունէին պատերազմաց յաջող կամ անյաջող ըլլալը գուշակելու : Օտանազան սըլաքներու վրայ պաշարելու քաղաքներուն անունները կը գրէին՝ կապարձին մէջ կը լեցընէին և կը քաշէին . ինչ կարգաւ ելլէր նէ , այն կարգաւ կը պաշարէին քաղաքները :

ՇՐՋԱՅԾԱՅՈՒԹԻՒՆ . Սեծ շրջանակի մը վրայ գրեր կը գրէին , և մէջտեղը կը դառնային , մինչև որ խել

քերնին պտտտելով՝ որ գրերուն վրայ որ իյնային նէ՝ անկէ յաջող կամ անյաջող գուշակութիւններ կը հանէին :

ՌՐՈՒՆԱՅԾԱՅՈՒԹԻՒՆ . Եւս հըմայութիւնս կ'ընէին մեռելներուն հոգիքը կոչելով , ապագայից վրայ բան հարցընելու համար : Երոն կայսրը որ մեծ հաւատք ունէր մոգերուն , այսպիսի շատ կոչմունք և հարցմունք ընէլէն և մէկ բան մը իմանալ չկրնալէն՝ աչքը բացուեցաւ , մոգերը և մոգութիւնը ուրացաւ :

ՐԱՅԾԱՅՈՒԹԻՒՆ . Րքին մէջ իրեք պզտիքար կը ձգէին . թէ որ քրերը կլորած և պտտտէին , յաջողութեան նշան էր :

ՐԳԱՅԾԱՅՈՒԹԻՒՆ . Սեգի , այսինքն՝ աշխի վրայ գրեր գրելով գուշակութիւն կ'ընէին :

ՓԱԿԱՅԾԱՅՈՒԹԻՒՆ . Իյնդրուածնին թղթի մը վրայ գրելով՝ փականքի կամ բալիքի վրայ կը փաթ թէին , և կոյս աղջկան մը ձեռքը տալով՝ դարձընել կուտային , և անկէ բան կը գուշակէին :

ՓՈՐԱՅԾԱՅՈՒԹԻՒՆ . Եւս հմայութիւնս կ'ընէին սուտ մարգարէները , առանց պուկունքնին շարժելու՝ փորերնուն ձայն հանելով : Հիմակուան ժամանակս որովայնակոյ կամ որովայնախօս կ'ըսենք , որ մասնաւոր յատկութիւն կամ վարպետութիւն մըն է , որ խաղերու մէջ շատ մարդ տեսած է :

()ԴԱՅԾԱՅՈՒԹԻՒՆ . Եւս տեսակ գուշակութիւնքս կ'ըլլային՝ օդոց փոփոխութենէն , ամպերու նմանական ձեւերէն , բարի կամ չար գուշակութիւններ հանելով :

ՍԻՃԱԿ . Սիճակ հանելով գուշակութիւն ընելը շատ ազգաց մէջ հընուց հետէ կերպ կերպ գործածուած է : Սանր տախտակներու վրայ բառեր գրուած՝ ձիթենի փատէ սնտուկի մը մէջ կը լեցնէին և տղու մը հանել կուտային : Կամ խորանարդ (շարժ ձեռով) փատերու վրայ զանազան ձեւեր կամ բառեր գրած էին , որոնց

նշանակութիւնը կը գտնէին մասնաւոր շինուած ցանկի մը մէջ :

ԱՌԻՍԽԱՅ կամ ՊԱՏՊԱՆԱԿ . Օւսնազան տեսակ էր նուսխայից դործութիւնը : Սէկ քանի մետաղ՝ աստեղաց ալ և ալ զուգընթացութե ժամանակ հալելով, և վրան նշանագիրներ գրելով կ'ըլլար : Հիմայ ալ Տաճկըները խիստ կը յարգեն Վէ՛լ քուած մատնին, որուն վրայ և մէջի կողմը պատշաճ ժամանակով (այսինքն էշէճի «անգաւ») գրեր և նշանագիրներ փորել կուտան : Պղտի տղաք չար աչքէ պահելու համար՝ գիտոր, պաղլեղ և օձի լեզու կարծուած քար մը կը կախեն : Սմանց նուսխայից կուտային զօրութիւն գալիքը իմանալու . ոմանց՝ հիւանդութենէ ընդնայընելու, փաստակար կենդանիներէ և դիւթութենէ ազատ պահելու, կամ ցանկութիւն գրգռելու, կամ իշխանաւորի մը աչքը մտնելու :

Վոհարեղինաց ալ զանազան պահպանողական զօրութիւն կուտային : Սմանք ահուայի ցաւէ ազատելու համար՝ կուրծքերնուն վրայ ձիու կամ իշու ահուայ մը կը կախէին : Սմանք ալ բաղդաւոր ըլլալու համար՝ օձի շապիկ վրանին կը կրէին : Այսպիսի աւելորդապաշտութեանց վերջը չէր իգար, թէ որ ամէնն ալ ուզէինք հոս նշանակել :

Այս վերոյգրեալ հմայութեանց համառօտ ցանկին վրայ աչք մը դարձնելով՝ կարգացողը բացայայտ կը տեսնէ թէ որչափ չնչին բաներով մարդս խաբուեր է : Սուտի, ինչպէս վերը ըսինք, այս՝ գիտութեամբ ծաղկեալ դարուս մէջ, և քրիստոնէական լուսով լուսաւորեալ ժամանակս, ամօթ և մեղք է հաւատք ընծայել այսպիսի բաներու, որոնց իրաւը միայն Մտուած կրնայ ընել : Ս'վ կրնայ, բաց 'ի նմանէ՝ և որուն որ ինք յայտնել կ'ուզէ, գալիքը իմանալ : Ի՞նչ կարօղ է մարդս հմայեկ շինելով՝ մէկը կը մէկալը կապել . պտուկի մը մէջ զանազան նիւթեր եփելով՝ հեռու

քաղքէ բռնութեամբ մարդը քովը բերել . մարդու աչքը կապելով՝ ուղածը ցուցնել, ուղածը աներեւոյթ ընել . գլխանոց մը գլուխը անցընելով՝ ամէն տեղ պըտրտիլ, և մէկու մը չեքենալ . և այլն : Մտնց սքանչելիք և հրաշք կ'ըսենք . և հրաշքը միայն ամենակարօղ զօրութեանը իշխանութեան տակն է . և մահկանացուի մը մեծ յիմարութիւն և անօրէնութիւն է՝ Մտուածոյ զօրութեանը ինքը զինքը հաւատար կարծել : Մ'բ բաներուս հաւատալու համար՝ պէտք է կամ խենթ ըլլալ, կամ զՄտուած ուրանալ :

* *

Ա Ռ Ա Կ

Աւիւր և Մաշ :

« Ս'վ շրջմոլիկ սատան չար ,
Յէրբ լըկիցես զեղկելիս »
Ասէր ալիւր վըշտահար
Առ մաղն 'ի գառն լալիս :
Եւ զայս ցալիւր մաղն ասէր .
« Բայց լըկելովք և մաքրիս » :
Մի գու գըրնիչդ անդոսներ
Թէ լաւանալ կամիցիս :

Պառաւ և հայելի :

Կիւ պառաւ ձօն Աստղեկան ետ գհայելին .
« Ոչ ես , ասէ , պէտս ինչ ունիմես սըմին .
Ձինչ էին՝ գա ոչ կարէ ինձ ցուցանել ,
Եւ զոր ինչ եմս արդ ոչ կամիմ տեսանել » :